

ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับใบเสมาวัดอภัยทายาราม

สุวิมล เงินชัยโรจน์

นักวิชาการวัฒนธรรม กลุ่มวิจัยและพัฒนางานโบราณคดี กองโบราณคดี กรมศิลปากร

ใบเสมาที่อยู่รอบล้อมอุโบสถ เป็นหลักที่สมมติขึ้นมาให้เห็นขอบเขตพื้นที่การทำสังฆกรรมของหมู่คณะสงฆ์ ซึ่งการกำหนดหลักเขตโดยใบเสมานี้ได้กำหนดไว้ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาอย่างเป็นทางการ

การสร้างเสมาของแต่ละวัดไม่เพียงสร้างเพื่อกำหนดหลักเขตเท่านั้น แต่รูปแบบศิลปกรรมของเสมายังสะท้อนให้เห็นอายุสมัยทางศิลปะ โดยมีกรณีศึกษาที่น่าสนใจจากใบเสมาวัดอภัยทายาราม

วัดอภัยทายาราม (วัดมะกอก) (ภาพที่ ๑) สร้างขึ้นเมื่อใดไม่ทราบประวัติ แต่เมื่อพ.ศ. ๒๓๔๐ มีการปฏิสังขรณ์วัดครั้งใหญ่ โดยเริ่มพระราชพิธีวางศิลาฤกษ์อุโบสถวันพฤหัสบดี เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๔๐ โดยปรากฏหลักฐานการปฏิสังขรณ์อุโบสถ คือ เพลงยาวเจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตราธิบดี ปฏิสังขรณ์วัดอภัยทายาราม ที่จารึกด้วยอักษรธนบุรี - รัตนโกสินทร์ (พ.ศ.๒๓๔๑ - ๒๓๔๙) (ภาพที่ ๒) ของเจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตราธิบดีซึ่งทรงปฏิสังขรณ์วัดอภัยทายาราม

การปฏิสังขรณ์วัดในสมัยดังกล่าว น่าจะเกิดขึ้นพร้อมกับใบเสมาของวัดที่มีสองหน้า ปักเดี่ยว ลักษณะคล้ายเสมาพื้นบ้านทั่วไปมากกว่าจะเป็นเสมาของวัดที่พระบรมวงศานุวงศ์ทรงสร้างหรือปฏิสังขรณ์ (ภาพที่ ๓) เพราะวัดที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสร้าง หรือ แม้กระทั่งที่เหล่าพระบรมวงศานุวงศ์ทรงร่วมสร้าง จะเป็นใบเสมาคู่หน้าเดียว โคนแผ่นชนาบด้วยนาคเป็นอน และหากสังเกตใบเสมาของวัดอภัยทายารามทุกแผ่นแล้วจะพบอีกว่า ใบเสมาแผ่นที่ตั้งอยู่ชนาบข้างอุโบสถวัด มีลักษณะที่ต่างไปจากเสมาแผ่นอื่น ๆ แม้ว่าเมื่อดูแบบผิวเผินใบเสมาทั้งสองแผ่นนี้จะมีลักษณะคล้ายกับเสมาแผ่นอื่น ๆ แต่แท้จริงแล้วมีลักษณะต่างออกไป โดยพิทยา บุนนาค ได้พิจารณาและจัดประเภทของใบเสมาทั้ง ๒ แผ่นนี้ไว้ว่า เสมาทั้ง ๒ แผ่นมีลักษณะเป็นสายโค้งกึ่ง (ถือเป็นเสมาที่กษัตริย์สร้าง) ซ่อนอยู่กับเสมาสายอยุธยา (เสมาระดับสามัญชนของสังคมกลุ่มเจ้าพระยา) สายโค้งกึ่งที่ทับซ้อนเป็นสัญลักษณ์ที่พิทยา (ภาพที่ ๔) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ผู้ปฏิสังขรณ์วัดทรงต้องการสื่อให้เห็นว่าฐานะของพระองค์เทียบเท่ากับกรมพระราชวังบวร หรือ วังหน้า เพราะก่อนหน้าทรงเป็นถึงสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสุพันธุวงศ์ พระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และในขณะที่ปฏิสังขรณ์วัดทรงเป็นสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ กรมขุนกษัตราธิบดี พระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช การสื่อนี้ยังสอดคล้องกับรัตเกล้าแก้วสองชั้นบนใบเสมา เยี่ยงวังหน้าด้วย และลักษณะการแสดงฐานะของพระองค์กับรัชทายาทสืบราชบัลลังก์ ยังสะท้อนได้จากส่วนหนึ่งของข้อความบนจารึกการปฏิสังขรณ์วัดความว่า “ขอเป็นพระชนมหารได้บัลลังก์” หมายถึงขอให้ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งตามคติไทยถือว่าผู้ที่อยู่ในสถานะดังกล่าวมีแต่พระเจ้าแผ่นดินเท่านั้นด้วย

ภาพที่ ๑ อุโบสถวัดอภัยทายาราม

ภาพที่ ๒ เพลงยาวเจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตราธิราช ปฐมสังฆรณ์วัดอภัยทายาราม จารึกบนแผ่นไม้
ตั้งอยู่ในอุโบสถวัดอภัยทายาราม

ภาพที่ ๓ เสมาวัดอภัยทายาราม

ภาพที่ ๔ หนึ่งในสอง เสมาวัดอภัยทายาราม ที่ถูกจัดประเภทให้เป็นแบบโค้งกึ่งซ้อนกับเสมาสายอยุธยา

บรรณานุกรม

บุญเดือน ศรีวรรณ ศิลปวัฒนธรรม. “เพลงยาว “อนุสรณ์สถาน” เจ้าฟ้าเหม็น” . [ออนไลน์]. เว็บไซต์ :

https://www.silpa-mag.com/history/article_8223 .(สืบค้นข้อมูล: ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๓)

พิทยา บุญนาค. **เสมา สี่มา เล่ม ๒ ไบสี่มาสมัยกรุงเทพ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ เอ็ม แอนด์ เอ็ม เลเซอร์พ
ริ้นต์, ๒๕๖๐.

กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๒**. กรุงเทพฯ: การศาสนา, ๒๕๒๕.